Muhammed İkbâl'in Tarih Eğitimciliği Üzerine Bir Bakış

10

Bahri ATA*

Giriş

İkbâl, 1899'da master derecesini aldıktan sonra Pencap Üniversitesi, Doğu Kolejinde *Tarih ve Politik Ekonomi* gibi derslerin üç yıl öğretmenliğini yaptı. Şiirleri, konferansları ve yazıları, tarihi olaylara ve tarih bilimine nasıl yaklaştığının örnekleri ile doludur. Reyazur Rahman'a göre (2004:281), İkbâl'in tarihe verdiği önem *"Mart 1907"* şiiri ile başlar.

1910'da Aligarh'da Müslüman Üniversitesinde Strachey Salonunda *"Millat-ı Baida"* (Parlak Ulus) adlı bir konferans verdi. Bu konferans genelde milletlerin yükselişi ve düşüşü ile ilgili özelde Müslümanların eğitim, sosyal ve kültürel alanlarda gerilemesi ile ilgiliydi. Timur (1336-1405), Bâbür (1483-1530) ve Evrengzîb'in (Âlemgir) (1618-1707) dönemlerini Müslüman Hindistan tarihinde cesaret, nezaket ve otokontrol gibi erdemlerin olduğu bir dönem olarak örneklendirdi. Aynı Evrengzîb (Âlemgir), bazı tarihçiler tarafından tiran, fanatik ve Müslüman olmayanlara karşı entrika sembolü olarak görülmektedir(Akt. Moizuddin, 1980).

* Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, bahriata@gazi.edu.tr

Scanned with CamScanner

1913'te ilkokul çocukları için *Tarih-i Hind* ders kitabını yazdı. İkbâl'e göre tarih sadece kralların, sarayların ve halifelerin tarihi değildir, milletin, ırkın, grupların, toplumun tarihidir (Akt. Munawwar,*1979)*. Tarihin motifi, iyi ve kötü iki gücün mücadelesinde yatmaktadır *(Akt.* Ramz, 1963). İkbâl'e göre tarih bütün hayatı kuşattığı için tarih öğrencisinin de derin bilgisi, geniş tecrübesi ve olgun bir aklı olmalıdır (Akt. Munawwar,1979). İkbâl, eski metinlerin yeni ve eleştirel bir bakış açısıyla okunmasına taraftardı. Bütün bunların olmadığı bir ilkokul çocuğuna tarih ders kitabı yazmanın zorluğu ortadadır.

1930'da yaptığı "Niçin Pakistan?" adlı tarihi konuşmasında hayatının büyük bir kısmını İslam'ın hukuk ve siyasetini, kültürünü, tarihini ve edebiyatını dikkatli bir şekilde araştırmaya adadığını belirtiyordu (Albayrak, 2005:1). Gerçekten de İkbâl, erken dönem İslam tarihi üzerinde oldukça çalışmalar yapmıştı.

Kur'an-ı Kerim ve Tarih Bilimi

1930'da *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşâsı* adıyla basılan konferans metinlerinde bu konuyu ele aldı. İkbâl'in tarih anlayışı, büyük oranda Kur'an-ı Kerim'den ilham alınmış olmakla birlikte, kendi yolu ve durumu doğrultusunda bir entelektüel bakışa sahip olduğunu hesaba katmak gerekir (Azraf, 1962). İkbâl, "Bergson ve Nietzsche'nin görüşlerini İslam'a uyarladığı" haksız eleştirisine de maruz kaldı. İkbâl'e göre Kur'an-ı Kerim'e göre iç tecrübe ile birlikte doğa ve tarih diğer iki bilgi kaynaklarıdır. Bunların sayesinde İslam'ın ruhu tam kıvamında görünür (İkbâl, 2007:60). Tarih, ya da Kuran'ın diliyle "Allah'ın günleri" insan bilgisinin üçüncü kaynağıdır (İkbâl, 2007:138). Kur'an-ı Kerim'e göre milletler üzerine topluca hüküm verilecektir, burada ve şimdi kötü hareketlerinin cezasını çekeceklerdir. Bu önermeyi pekiştirmek için Kur'an-ı Kerim, tarihsel örnekleri sürekli aktarmakta ve okuyucuyu insanlığın geçmiş ve şimdiki fiilleri hakkında düşünmeye teşvik etmektedir (İkbâl, 2007:60). "Her ümmetin bir eceli vardır" olarak tefsir edilebilecek A'râf suresi 34. ayet, çok özel

Scanned with CamScanner

bir tarihsel genellemeye örnektir. Kur'an-ı Kerim'de tarihsel doktrinin tohumlarının olmadığını düşünmek büyük hatadır. İbn-i Haldun, *Mukaddimesi*'nin ilhamlarını da temel olarak Kur'an-ı Kerim'den aldığı da bir hakikattir. Kur'an-ı Kerim'in insan bilgisinin bir kaynağı olarak tarihe ilgisi sadece tarihsel genellemelere işaret etmenin ötesindedir. O, bizlere tarihsel eleştirinin en temel ilkelerinden birini veriyor. Tarihin materyalini oluşturan vakıanın kaydındaki doğruluk, bir bilim olarak tarihin vazgeçilmez şartı olduğundan vakıaların doğru bilgisi nihai olarak onları bildirenlere bağlıdır. İşte bu tarihsel eleştirinin ilk ilkesidir ki bildirenin kişisel karakteri onun şahitliğine hüküm vermede önemli bir faktördür. (İkbâl, 2007:139-140). Kur'an-ı Kerim'in tarihe bu türden yaklaşımı, İbn-i İshak, Taberi ve Mesudi gibi adamların da ortaya çıkmasına katkıda bulundu. Fakat okuyucunun hayal gücünü ateşleyen bir sanat olarak tarih, hakiki bir bilim olarak tarihin gelişmesinde sadece bir aşamadır. Tarihi bilimsel ele alış imkanı, daha geniş tecrübe, pratik aklın daha büyük olgunluğu ve son olarak hayatın ve zamanın doğasına yönelik bazı belli fikirlerin idrak edilmesi demektir. Bu fikirler temelde iki tanedir ve Kur'an-ı Kerim'in öğretisinin temellerindendir. Birincisi, insan kökeninin birliğidir. İkincisi, zaman hakikatinin duygusu ve hayatın, zaman içinde sürekli bir hareket olduğu anlayışıdır. İşte bu hayat ve zaman kavramı, İbn-i Haldun'un tarih görüşünde de ana ilgi noktasıdır. Sadece bir Müslüman tarihi; sürekli, kolektif hareket ve zaman içinde gerçek kaçınılmaz gelişme olarak görür. Zaman içinde sürekli hareket olarak tarih, gerçekten yaratıcı bir harekettir ve bu hareket yolları önceden belirlenen bir hareket değildir. İbn-i Haldun metafizikçi değildir, metafiziğe düşmandır. Zamanı bu şekilde kavramsallaştırması görüşüyle, Bergson'un da öncüsü kabul edilebilir (İkbâl, 2007:141). Nihai gerçekliğin bir sembolü olarak Kur'an-ı Kerim'in günün ve gecenin değişimi, Müslüman metafiziğinde zamanın nesnel kabul edilme eğilimi şeklinde göründü. İbn-i Miskeveyh'in hayatı bir evrimsel hareket olarak görüşü, Biruni'nin doğayı oluş süreci kavramsallaştırmaya yaklaştırması bütün bunlar İbn-i

Scanned with CamScanner

Haldun'un entelektüel mirasını oluşturuyor. Eski Yunan da ise örneğin Platon ve Zenon'da zaman gerçek değildir, Heraclitus ve Stoiklerde dairesel hareket eder.

Daha sonra İkbâl, İslam'ın Eski Yunan felsefesine entelektüel isyanını açıklamaya geçer. Ve buradan Spengler'ın *Batının Çöküşü* adlı eserinde İslam bir dini hareket olarak nasıl yanlış anladığına geçer. İkbâl, Spengler'in modern kültürlerin ruhu görüşünün mükemmel doğru olduğuna katılmakla birlikte, modern dünyanın anti klasik ruhunun İslam'ın Eski Yunan düşüncesine isyanından doğduğunu gerçek anlamda doğduğunu ileri sürer.

Dağınık Yansımalar'da Tarih ile İlgili Özlü Sözleri

1910'da tuttuğu ve ama okuyucu ile ilk olarak 1961'de buluşan *Dağınık Yansımalar (Stray Reflections)* adlı notlarında da tarih ile ilgili görüşlerine yer vermektedir. Bunları aşağıda vermekte yarar vardır;

"Tarih, bir tür uygulamalı ahlâktır. Eğer ahlâk bilimi, diğer bilimler gibi, deneyimsel bir bilim olacaksa, insanlığın deneyimlerinin ilhamına dayanması gerekir. Bu teorinin açıkça kamuya ifadesi, ahlâkî açıdan muhafazakâr olduğunu iddia eden ve kamu davranışları tarih öğretileri ile belirlenen duyarlıları bile sarsacaktır."(İkbâl, 2006:31).

"Tarih hükümler göstermektedir ki tampon devletler büyük bir politik birime dönüşememektedir. Roma ve Persler arasında kalan Suriye'de işte böyle bir tampon devlet oldu. Afganistan'ın geleceğini tahmin etmek güç görülüyor"(İkbâl, 2006:41).

"Tarih, yalnızca insan güdülerinin (motive) yorumlanmasıdır. Ancak çağdaşlarımız, hatta günlük yaşamımızda yakın dost ve arkadaşlarımızın güdülerini dahi yanlış yorumlamaya meyilli iken, bizden yüzyıllar önce yaşamış insanların güdülerini doğru yorumu bundan çok daha güçtür. Bu nedenle tarihin kaydının, çok dikkatli ele alınması gerekir" (İkbâl, 2006:77).

Scanned with CamScanner

"Müslüman topluluğu tarihi, kuruluşundan 16. yüzyıla kadar mükemmeldir. Bu bin yıl boyunca İslam enerjik bir ırk (race) yaratmıştır. Çünkü İslam, ırk yaratan bir güçtür. Bu mükemmel insanlar, eski bilim hazinelerini korumak, onlara yenilerini eklemek, kendine özgü bir edebiyat inşa etmek ve tam bir hukuk sistemi kurmak için yeterli zamanı da buldular" (İkbâl, 2006:91).

Son olarak "Tarih, milletlerin seslerinin korunduğu bir çeşit büyük bir gramafondur" sözü gelmektedir (İkbâl, 2006:97).

Şiirlerinde Tarih

İkbâl, şiiri hakikate yaklaşmada bir araç olarak kullanmıştır. Ziya Gökalp ve Mehmet Akif Ersoy gibi yenileşme fikirlerini önce şiir olarak ifade etti. İkbâl'e göre "milletler, şairlerin gönüllerinde doğar, siyasetçilerin elinde büyür ve ölür." Pek çok şiiri, konusunu İslam tarihinden almıştır. Diğer bir deyişle tarihin, ilham kaynağı olduğunu görüyoruz. Şiirlerinde tarihi kaynaklara dayalı olarak İslam'ın geçmişteki görkemli günlerini, altın çağını işledi. İkbâl, tarih için şiirlerinde "mum", "sinir sistemi", "iyi eğitilmiş göz", "lamba", "kılavuz yıldız", ve "gramafon" gibi metaforlar kullanır (Munawwar,*1979).*

1975'de Haseni En Nedvi Chicago'da "İkbal'in şiirlerinde tarihî hakikatleri" adlı bir konferansta bu konuyu ele aldı. İkbâl (2006: 96) kendi şiirinde bilinmezlik ve belirsizlik bir tarzı sevdiğini ve tarzın duygulara derinden nüfuz ettiğini belirtmektedir. Rudolf Pannwitz'e onun şiirlerini "pasif değil, bilakis aktif yani tarihin tekâmülüne yardımcı olan şiir" olarak betimlemiştir (Schimmel. 1990:179).

Reyazur Rehman'a göre (1980), İkbâl'in tarihin önemini keşfi, ilk olarak *"Mart 1907"* şiirinde görülür. İslam Dünyası'nın Ortaçağda parlak günlerini özlemle anlattığı *"İslâm Gençliğine Hitâb"*, *"Müslüman"*, *"Dünya Bizimdir!"*, *"Kurtuba Camii" gibi* şiirleri buna bir örnektir. Tarihteki devletlerin yükseliş ve çöküşünü araştırdıktan sonra bir beyinde şöyle diyor: "Gel, sana milletlerin ahval ve akıbetlerinden haber vereyim. Önü kılıç ve mızrak, sonu çalgı ve eğlence!" (Akt. En Nedvî, 1999:202).

Scanned with CamScanner

Tarih Okumalarından Çıkardığı Hakikatler

İkbâl'e göre tarihteki bütün büyük başarılar, kendi maddi çıkarları yerine bazı büyük amaçlara bencilce olmayan hizmetle, bu *fakirlik* idealinden ilham alan bireylerden kaynaklandığı aşikardır(Akt. Zubaida Khanum, 2008: 297).

İkbal'e göre lider, çağdaşı zamanın eğilimi hakkında güçlü bir algısı olan kişidir. Lider ile aynı şekilde İslam'ın ruhu ve kaderi hakkında Allah vergisi veya tecrübeyle güçlü bir algıya sahip olan kişileri kastetmektedir. Bu tür insanlar gerçekten başkalarının gücünü harekete geçirirler, onlar, Allah'ın lütfudurlar ve sipariş edilmezler(İkbâl, 2007b:21). Öte yandan İkbal'e göre fikirler, tarihsel bağlamına oturtulmalıdır. Düşüncenin ilerlemesi, insanın diğer etkinliklerinden ayrı düşünülemez. Felsefe tarihlerimiz, çeşitli insanların nasıl düşündüğünü veriyor, İnsan düşüncesinin karakterini belirleyen pek çok neden -sosyal ve politik nedenler, hakkında bilgiler ortaya konmalıdır. Sadece bir ilahiyatçı, Luther'in reformlarının zengin içeriğini okuyucuya tamamıyla gösteremeyebilir. Büyük fikirler, insanını entellektüel etkinliğinin genel akışından ayırma eğilimi içinde olmamalıyız" (İkbal, 2006:59)

İkbâl'e göre tarihte yeni olaylar olmakla beraber, tarihin temel olguları, hep aynı kalmaktadır. Bunlar iktidar aşkı, para şehveti, zayıfın üzerinde tahakküm gibi şeyler hayatın evrensel olgularıdır ve tarihin değişik çağları boyunca da hep aynı kalacaktır (Moizuddin, 1980).

İkbâl'e göre tarih araştırmaları göstermiştir ki entelektüel girişim ve bağımsız düşünme köreldiğinde ve insanlar modası geçmiş fikirlere sıkıca sarıldığında, her sosyal düzen statik ve cansız olur (Zubaida Khanum, 2008: 297).

İkbâl'e göre benliklerini kaybeden milletler çöker. O yüzden "benlik" İkbal'in tarih felsefesinde çok önemli bir yere sahiptir (Ramz, 1963). Milletlerin yükseliş ve çöküşlerini tarihsel perspektif içinde

Scanned with CamScanner

ele alınmasının milletleri çöküş ve hastalıktan koruyacağını ve kendi kültürel miraslarını korumalarına yardım edeceğini inanıyordu. Bir beyitinde şöyle diyor: "Gel, sana milletlerin ahval ve akıbetlerinden haber vereyim. Önü kılıç ve mızrak, sonu çalgı ve eğlence!" (Akt. En Nedvî, 1999:202). Darwin'in en uygunların yaşaması kuramını, sadece fiziksel uygunlukla açıklamıyordu, moral ve manevi gücün, tarihsel olaylarda gücü elde etmek ve bir yer tutmak için gerekli olduğunu düşünüyordu (Moizuddin, 1980).

İkbâl'in Müslümanların tarihinden öğrendiği en önemli ders onları en kritik anlarda kurtaranın İslâm olduğu gerçeğidir. İkbâl, (2007b:23), "İslâm'a uyarak, top yekûn yok olmaktan kendinizi kurtarıyor olacaksınız" diye sesleniyordu.

İkbâl ve İnsanlık Tarihi

İkbâl, aynı zamanda insanlık aşkı ile dolu bir aydındı. Elbette bunun kökeninde Kur'an-ı Kerim'in temel öğretilerinden olan "insan kökeninin birliği" anlayışı bulunuyordu. İkbâl'e göre insanlık, insana saygı demektir (Ramz, 1963). Müslümanlara, insanlığı özgürlüğüne kavuşturma gibi bir tarihsel misyon yüklemektedir. Onlar, ayağa kalmalı ve insanlığı yok olmaktan kurtarmalıdırlar. İkbâl'e göre modern tarihin en ilginç fenomenlerinden biri de İslam dünyasında hümanizmin doğuşu ya da yeniden doğuşudur. Bu insanlık sevgisi ile siyasette Machiavellici yaklaşımların kavga ve ıztırabın kaynağı olduğunu ileri sürdü (Rahman, 2004:284). O, insanlığa katkıda bulunan bilim adamı, şair, aziz ve düşünürleri hiçbir ayrım yapmadan samimi olarak takdir etmiştir.

1932'de Pencap Üniversitesi senatosunda sadece Hindistan tarihinin okunması ve programdan İslam tarihinin çıkarılması ileri sürüldüğünde, bir protesto mitinginde okunan konuşmasında, İkbâl, tarihin belli bir bölgedeki belli bir gruba ait olmadığını, bütün insanlık tarihinin ortak miras olduğu tezini savundu (Munawwar, 1979).

Scanned with CamScanner

1 Ocak 1938'de Lahor radyosunda yaptığı konuşmada "*Geçen yılın ve gelecek yeni yılın sevinçleri içinde geriye baktığımda, Habeşistan, Filistin, İspanya ve Çin olabilir, insanın dünyevi evinin hemen her köşesinde aynı sefalet hüküm sürüyor, yüzlerce ve binlerce insan acımasızca katlediliyor, Bilimin yarattığı yıkım makinaları, insanın kültürel başarılarının büyük işaretlerini silip süpürüyor*" (Akt. Reyazur Rehman,1980).

"Tarih, milletlerin seslerinin korunduğu bir çeşit büyük gramafondur" görüşü de tarihte çok perspektifliliğe verdiği önemin bir yansıması olarak okunabilir.

Scanned with CamScanner

Sonuç

İkbâl'e göre, ne yazık ki Hindistan alt kıtasının halkı, Batı kültürünün etkisi altındadır. Bunun etkisiyle halk, kendi tarihini ve kültürünü önemsemiyor, benliklerini ya da orjinalliklerini kuvvetlendirecek bir şeyler yapmıyor (Zubaida Khanum, 2008:286). Öte yandan İkbâl'e göre, Batı'nın günümüzdeki evrensel değerlerine Müslümanların katkıları da unutulmamalıdır. İkbâl, kariyerinin başlarında olduğu gibi tarih öğretmenliğini devam ettirseydi, öğrencilerine Batı'nın İslam kültürü ve uygarlığı ile tanışma kanallarını ve araçlarını detaylı olarak aktaracağı düşünülebilir.

İkbâl, doğu ülkelerindeki devrimci reformları selamlamakla birlikte, sık sık evrimci bir gelişme biçimini tercih ettiğini dile getirdi (Ahmet, 1990:155).

1929'da Aligargh'daki Müslüman Üniversitesinde yaptığı konuşmada şöyle diyordu: "Sadece geçmişini sevenlerden değilim, geleceğe inancım var. Şimdiyi anlamak için geçmişe ihtiyacım var. Allah, zaman ve cesaret verirse, bir gün Kur'an-ı Kerim'de belirtilen hayat ideallerini geliştirerek modern dünyanın bugünkü durumuna nasıl geldiğine işaret eden "*kapsamlı bir tarih kitabı*" yazacağım"(Munawwar, *1979).* Maalesef böyle bir eser yazamadan, 61 yaşında Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Scanned with CamScanner

Kaynaklar

Ahmet, Feroz (1990). Kemalist Hareket ve Hindistan. İskender Gökalp ve François Georgeon, (Ed.) İçinde Kemalizm ve İslam Dünyası, (Ss. 141-157. İstanbul: Arba Yayınları.

Azraf, D.M. (1962). Iqbal and the Process of History, Iqbal Review, 3(3), S.26-39).

Nedvî, Haseni (1999). İkbal'in Mesajı, Çev. Prof. Dr. Yusuf Işıcık, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

İqbal, Mohammad (1960). The Reconstruction of Religious Thouht in Islam, Laohre: Ashraf Press.

İkbâl, Muhammed (2005). Niçin Pakistan, Muhammer İkbal'in Tarihi Konuşması, Çev. Ahmet Albayrak. Nüsha Dergisi, 16.

İkbâl, Javid (2006). Stray Reflections; The Private Notebook of Muhammad Iqbal, Lahore: Iqbal Academy Pakistan

İkbâl, Muhammed (2007). Yansımalar, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2. Basım.

Moızuddin, M. (1980). Iqbal's Conception of History, Iqbal Review, Vol. 21. Num. 3.

Munawwar, M. (1979), Iqbal on Qur'anic Concept of History. Iqbal Review,20 (3), S. 11-30.

Ramz, Usman (1963) Iqbal's Philosophy of History, Iqbal Review, 4 (3), P. 48-87.

Reyazur Rehman (1980). Iqbal's Emphasis on The Study of History. Iqbal Review, C. 21., S.1., Ss. 61-88.

Riyazur Rahman (2004), İkbal'in Tarih Bilimine Verdiği Önem, (Çev. Nebi Gümüş), İkbal'in Düşünce Dünyası, İçinde (Ed.) Ahmet Albayrak, İstanbul: İnsan Yayınları, (Ss.281-289).

Schimmel, A. (1990)Peygamberane Bir Şari ve Filozof Muhammed İkbal, (Çev. Senail Özkan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Zubaida Khanum, (2008) Book Review: Iqbal's Educational Philosophy, The Dialogue, Vol. Iıı, Num 2, S. 286-301.

Scanned with CamScanner

BEYAZ YASEMENLER ÜLKESİNDE MUHAMMED İKBAL'İN EĞİTİM DAVASI

Editör: Bahri ATA

Göze Yurtdaş
Fatma Türkan
Döndü Barut
Meliha Köse
Müslüm Ovalı
Namık Çencen
Yahya Karaca
Serpil Demirezen
Osman Akhan
Gamze Kekil

PEGEM AKADEMİ

Scanned with CamScanner

Scanned with CamScanner

PEGEM AKADEM

Editör: Bahri AT

Beyaz Yasemenler Ülkesin
Muhammed İkbâl'in Eğitim Dav

ISBN 978-605-364-811

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aitt

© 2014, Pegem Akaden
Bu kitabın basım, yayın ve satış hakla
Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ne aitti
Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümle
kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, ka
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılama
Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktad
Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkın
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınla
satın almamasını diliyoru

1. Baskı: Ağustos 2014, Anka

Yayın-Proje Yönetmeni: Duygu Erde
Dizgi-Grafik Tasarım: Hilal Sultan Coşk
Kapak Tasarımı: Gürsel A
Baskı: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Ltd. S
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 770. Sokak No: 105/
Yenimahalle/ANKAR
(0312-394 55 9

Yayıncı Sertifika No: 147
Matbaa Sertifika No: 139

İletişi

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKAR
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 5
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37
Hazırlık Kursları: 0312 419 05
İnternet:www.pegem.n
E-ileti: pegem@pegem.n